חיים י' צדוק ז"ל: אזרח למופת

רות גביזון

חיים צדוק שייך לקבוצה הולכת ונעלמת, שחבריה היו בין בוניה של המדינה הזו בחומר וברוח, שירתו בהגנה, העמידו את התשתית לתחייה הלאומית היהודית ולמוסדות המדינה שבדרך, קיימו אותה לאורך השנים והמשיכו להילחם כדי שהחלום הציוני יתמיד בקיומו וישמור על דמותו ועל ערכיו.

שנים ארוכות שירת חיים צדוק את ישראל בתחום המשפטי והציבורי ובמערכת הפוליטית. הוא עבד בתביעה הכללית הצבאית ובמחלקת החקיקה במשרד־המשפטים, היה ח"כ מרכזי מטעם מפא"י ושר בממשלת גולדה מאיר (מסחר ותעשייה) ובממשלתו הראשונה של יצחק רבץ >שר־המשפטים<. אבל גם כאשר פרש אל השוק הפרטי עם המהפך של 1977 המשיך קולו להישמע בחיים הציבוריים של המדינה. הוא היטיב להבחין בין עיקר לטפל וריכז את מאמציו במספר לא־גדול של חזיתות פעולה. קולו היה נחרץ ועקיב. הוא רצה במדיניות של שלום, פשרה ופיוס עם הערבים, יחד עם עמידה איתנה על קיומה של מדינה יהודית. הוא הבין את החשיבות העצומה של הדמוקרטיה, של הפרדת רשויות, של שלטון חוק, של מינהל תקין ושל כללי משחק והאמין בזכויות האדם.

חיים צדוק היה אדם מפוכח ושקול. הוא נהג לומר כי אויבו של הטוב הוא הטוב ביותר, או המושלם. הוא הבין וקיבל כי לעתים קרובות אין ברירה וכדי להגיע להסדר טוב צריך לעשות ויתורים ופשרות כואבים. הגם שמתח ביקורת נוקבת על חלק מן הפוליטיקאים ועל חלק מתהליכי קבלת ההחלטות שלהם, הוא הקפיד שלא להיגרר לאופנה של זלזול גורף בהם ובמעשיהם ולכמיהה שיבואו כוחות "נאורים" אשר ייתרו את כוחה של הכנסת. שהיתי במחיצתו כאשר נודע לנו על החלטת ממשלה, שרבים מאתנו סברו כי היתה רעה במיוחד. פניו הביעו את אכזבתו, אבל כל מה שהוא אמר היה: "אין לי ארץ אחרת". הוא היה איש חכם ומתוחכם, שהדגיש את אמנות האפשרי, אבל הציב לעצמו קווים אדומים. הוא חשב, שגירוש אינו חוקי וכי הריסת בתים של בני משפחות מחבלים היא ברברית. אבל הוא חשב גם שאין זה הכרחי כי הציונות תתנצל על מה שעשתה כדי להגן על עצמה ועל מפעלה.

חרף היותו משפטן מעולה, צדוק לא הסתתר מאחורי גלימת המשפטן המקצועי. הוא לא התבייש לרדת לקלחת הפוליטית־ציבורית ולדבר ממנה באופן ישיר על ערכים, על מטרות ועל אמצעים למימושם. הוא היה בעד שלטון החוק, אבל ראה בחוק מכשיר לקידום חברה וערכים. הוא רצה להשפיע אבל לא נדבק לכסאו. משעזב את הכנסת ואת הממשלה הרים תרומתו באמצעות השיח והפעילות הציבוריים, אבל את פעולתו הוא כיוון לכך

nevo.co.il

שהמערכת הפוליטית, הנבחרת, של המדינה תאמץ את הצעותיו. הגם שידע אכזבות לא־מעטות - במקרים רבים הונחו ההמלצות כאבן שאין לה הופכין על מדפי השלטון - הוא התמיד בנסיונו להפוך את הרעיונות הנכוחים שעמד מאחוריהם מאידיאל למציאות.

שורת הארגונים שבהם פעל ושורת הנושאים שבהם עסק לאורך כל חייו הציבוריים מצביעים על עניינו הרב בחברה הישראלית ובמוסדות המדינה. הוא היה פעיל עקיב בחזית השלום והיה סגן נשיא האגודה לזכויות האזרח בשנות השמונים. הוא היה היו"ר הראשון של הנהלת המכון לדמוקרטיה ונשיא מועצת העיתונות במשך רוב שנות התשעים. הוא עמד בראש ועדות שעסקו במועצות דתיות ובחופש העיתונות והיה חבר בוועדת שמגר שעסקה בתפקידו של היועץ המשפטי לממשלה. הוא פעל בלא ליאות לקידום חוקי־היסוד, אבל הקפיד להדגיש גם את החשיבות הגדולה הטמונה ביכולת הפעולה של המערכת הפוליטית. כשר־משפטים הוא העניק גיבוי מלא ליועץ המשפטי לממשלה, אבל עמד גם על תחום האחריות המיוחד של הדרג המדיני. בכל אלה הוא התבטא בבהירות ובעקיבות מעל במות ציבוריות ובתקשורת הכתובה והאלקטרונית.

ואולי חשוב מכול: חיים צדוק לא התייאש מהמדינה ולא התנכר לה מתוך עליונות מוסרית. עד אחרון ימיו הוא חשב שהמפעל הזה - הגם שתמיד יש מקום לשפרו - הוא המפעל שעמו הזדהה ובשגשוגו רצה. הוא לימד אותנו איך אפשר לבקר, בנחישות ובעקיבות ועדיין לצרף כתף למאבק; איך אפשר לכעוס, ועדיין להיות אוהב. אין הרבה קולות כאלה שלהם ניסיון כה ארוך ומחויבות כה שלמה. עצוב מאוד כאשר אחד מהם נדם.

nevo.co.il

מורה הלכה

פרופ׳ מרדכי קרמניצד*

בין התפקידים הציבוריים שמילא חיים צדוק ז״ל בעשר השנים האחרונות בולטת כהונתו כנשיא מועצת העיתונות (דצמבר 1993-דצמבר 1999). בעת שנטל על עצמו את התפקיד היתה המועצה נתונה במשבר קשה, וספק רב אם היתה שורדת אלמלא נטל על עצמו את המשימה להחיותה מחדש ואלמלא עמד כצוק איתן נוכח המחלוקות והסכסוכים שאיימו לפורר אותה.

במאי 1994 אימצה המועצה תקנון חדש, הוגדל חלקם של נציגי הציבור במליאתה, הוקם בית־דין לאתיקה ובראשו נציג ציבור והונהגו שינויים בנוהלי פעולתו: נקבעה לו ערכאת־ערעור והוחלט שהמועצה רשאית לטפל בתלונות גם נגד מי שאינם חברים בה. בתקופת כהונתו של צדוק אומץ גם תקנון אתיקה מחודש (1996), אשר חל כיום על אמצעי־התקשורת בישראל. בתקנון המחודש הובלט חופש העיתונאי מול העורך, נקבע כי לא יפרסמו בשמו של עיתונאי כתבה או מאמר שתוכנם שונה באופן ניכר בלא הסכמתו וכי שמורה לעיתונאי, שמאמרו נפסל על־ידי העיתון שבו הוא מועסק, הזכות לפרסמו בעיתון אחר. כן נקבעו כללים האוסרים על עיתונאים להעמיד את עצמם במצב של ניגוד עניינים ומחילים עליהם שקיפות. עוד נקבע הסדר המסמיך את בית־הדין לאתיקה לחייב עיתון להשעות עיתונאי המואשם בעבירה שיש עמה קלון למקצוע העיתונות ולהפסיק את העסקתו בעקבות הרשעה בפסק־דין סופי בעבירה כזו.

בהשראתו של צדוק הובהרו וחודדו כללי אתיקה רבים. צדוק עמד גם בראש ועדה ציבורית לחוקי העיתונות, שהגישה בשנת 1997 דו״ח ובו המלצות חשובות בסוגיית ההסדרה החוקית של מקצוע העיתונות, בכללן המלצה לבטל את פקודת העיתונות המנדטורית ואת תקנות ההגנה שעניינן רישוי עיתונים וסמכות לסגירתם.

זכתה מועצת העיתונות שעמד בראשה אדם אשר הצטיין בענייניות מוחלטת, ביכולת להבחין בין עיקר לטפל ולתפוס תמיד את השור בקרניו, והשכיל לבחון כל סוגיה מכל היבטיה הרלבנטיים ולהגיע לפתרונות שקולים ומאוזנים, המשקפים בה־בעת את הראוי ואת האפשרי.

זכתה החברה הישראלית לאיש־ציבור למופת, שהיה מודע למגבלותיהם של הסדרים משפטיים ודווקא משום־כך החשיב את האתיקה העיתונאית בהסדרה עצמית וולונטרית,

* פרופ׳ מרדכי קרמניצר הוא נשיא מועצת העיתונות. הדברים התפרסמו בכתב־העת העין השביעית 40 (ספטמבר 2002).

nevo.co.il

אך הוא ידע גם את גבולותיה של האתיקה והמליץ אפוא, על חקיקה בסוגיית הריכוזיות בתקשורת. ק המליץ להסדיר בחוק פסילה שיפוטית של עורך, מו"ל או בעל שליטה בעיתון אם הורשע בעבירה שיש עמה קלון, הפוסלת אותו לכהונה כזו.

התקשורת הישראלית זכתה בפובליציסט מעולה, שכתיבתו מדויקת, מנוסחת להפליא, בהירה וקולחת. חשוב מכול - זכינו כולנו במורה הלכה בדמוקרטיה הישראלית ולא רק בתחום המשפטי(וצדוק היה מגדולי המשפטנים של ישראל), אלא גם בתחום הקשה יותר של המוסר הפוליטי והחברתי, של הראוי והיאה. באישיותו, בפועלו ובכתיבתו הוכיח צדוק כי אפשר שיהיו בישראל פוליטיקאים מן השורה הראשונה וכי גם כתיבה בעיתון עשויה להיות מן הסוג הראוי להישמר ולהיזכר. אומה זקוקה לדמויות־מופת, שלאורן מתחנכים ומחנכים. צדוק היה אחת מהן. יהי זכרו ברוך.

nevo.co.il

דברים לזכרו של חיים צדוק דל

פדופ׳ עמוס שפירא*

בני משפחת צדוק לענפיה, פרופ׳ ברק, פרופ׳ רבינוביץ׳, עמיתים, ידידים, גבירותי ורבותי, אני מתכבד לפתוח את הכנס שאנו מקיימים הערב לזכרו של המנוח חיים צדוק. נמסר לי מהמשפחה, שלפני פטירתו ביקש חיים צדוק להימנע מהספרים. אשתדל לכבד בקשה זו ואסתפק באזכור כמה ציוני־דרך במסכת־חייו המפוארת ובדברי הערכה קצרים.

חיים צדוק נולד ב-1913 בעיירה ראווה־רוסקה. עוד בהיותו נער הצטרף לתנועת העבודה. עלה ארצה ב•1935 ועבד כפועל בניין וכנוטר. הצטרף למשטרת היישובים היהודיים בירושלים. למד בבית־הספר המנדטורי ללימודי משפטים. ב-1945 הוסמך כעורך־דין. עבד במשרדו של עורך־הדין דב יוסף. ב-1948 התגייס לצה״ל. עבד במחלקת החקיקה במשרד־המשפטים, כיהן כמשנה ליועץ המשפטי לממשלה, הרצה בבית־הספר הגבוה למשפט וכלכלה בתל־אביב ולאחר־מכן - בשלוחה התל־אביבית של הפקולטה למשפטים של האוניברסיטה העברית. הקים ופיתח פרקטיקה עצמאית משגשגת לעריכת דין. בשנות כהונתו הרבות בכנסת שימש יו״ר ועדת הכנסת; חבר בוועדת חוקה, חוק ומשפט; יו״ר ועדת־המשנה לחוקי־היסוד; יו״ר ועדת־החוץ־והביטחון; וראש משלחת הכנסת לוועידות בין־פרלמנטריות. במישור הממשלתי כיהן כשר־המסחר־והתעשיה, כשר־המשפטים, כיו״ר ועדת השרים לענייני ירושלים וכשר לענייני דתות. במישור הציבורי היה יו״ר הוועד המנהל של האוניברסיטה העברית, יו״ר חבר הנאמנים של המרכז הבינלאומי לשלום במזרח־התיכון, יו״ר בית־הדין המשמעתי הארצי של לשכת עורכי־הדין, יו״ר ועדת־האתיקה הארצית של לשכת עורכי־הדין, נשיא מועצת העיתונות, יו״ר ועדות ציבוריות חשובות (ובהן הוועדה הציבורית לחוקי העיתונות), חבר המרכז והוועדה המדינית של מפלגת העבודה ויו״ר הנהלת המכון הישראלי לדמוקרטיה. זכה בתואר דוקטור־לשם־כבוד מטעם אוניברסיטת בן־גוריון ומטעם בית־המדרש לרבנים באמריקה. חיים צדוק נאסף אל אבותיו השנה, בהיותו בן 89.

בשנים האחרונות זכיתי לפעול במחיצתו של חיים צדוק בשלוש מסגרות פעילות: במועצת העיתונות (כממלא־מקום הנשיא, חיים צדוק), בהנהלת המכון הישראלי לדמוקרטיה ובוועדה הציבורית לחוקי העיתונות. כאמור, הבטחתי שלא להפליג בדברי ההספד לזכרו ואני מבקש רק שיורשה לי לומר כמה מלים של הערכה, על סמך היכרותי האישית והמקצועית עם חיים צדוק.

* הדברים נאמרו בערב לזכרו של חיים צדוק, שהתקיים בפקולטה למשפטים, באוניברסיטת תל־אביב ב־23.10.2002.

nevo.co.il

לא אעסוק בגדולתו כמנהיג ציבורי, כשר בממשלה וכעורך־דין. על כך כבר דיברו וכתבו רבים וטובים. אני חפץ להעלות על נס את חוכמתו, את תבונתו, את ראייתו החדה, את תפיסתו המהירה כבזק, את כושר הלמידה, את האינטליגנציה הטבעית, את הגישה העניינית ושיקול־הדעת, את היכולת להבחין בין עיקר וטפל ואת הסקרנות האינטלקטואלית של האיש צדוק. הוא ניחן במזיגה מופלאה של תחכום ופישוט, של דבקות בעקרונות־יסוד ושאיפה למיתון ולאיזון, של דגילה בערכים וחתירה לגישור ולפישור, של ראייה הצופה אלי אופק החזון ועמידה מוצקה על קרקע המציאות, של מסה ומעש של כמיהה לרצוי והתחשבות במצוי. היתד, לו יכולת נדירה לנסח ולסגנן, בכתב ובע"פ, בעברית ובאנגלית, את הסוגיות הציבוריות־משפטיות המורכבות ביותר בפשטות קלסית, בצלילות מאירת־עיניים ומשברת אזניים, במשפטים קצרים, ברורים, קולחים, רהוטים ומדויקים, בטון נחרץ ותקיף המלווה תדיר בנכונות לעידון ולהגמשה. כשרון הכתיבה והפובליציסטיקה של חיים צדוק בא לידי ביטוי מובהק בנאומיו בכנסת, בהרצאות שנשא ובמאמריו בעיתונות היומית על נושאים מגוונים, כגון חוקה וחוקי־יסוד, בחירה ישירה לראש־הממשלה, הסכסוך היהודי־ערבי ותהליך השלום, פריימריס ובחירות כלליות, עונש מוות, גירוש ושחרור של אסירים ביטחוניים, המפגשים עם נציגי אש"ף, ההתנחלויות, התקשורת וחופש הביטוי, איכות השלטון, פרשת השב"כ, דת ומדינה, מעמד בית־המשפט העליון, מוסד היועץ־המשפטי לממשלה ועוד ועוד (כתבים אלו ואחרים פורסמו בספר חיים צדוק, שיצא לאור השנה מטעם המכון הישראלי לדמוקרטיה, בעריכת ד"ר רון חרים מהפקולטה שלנח. אמירותיו וכתביו, כמו גם מכלול פעילותו הציבורית, הם שופר לאני־מאמין הערכי־ציבורי של חיים צדוק - יהודי ודמוקרט, ישראלי ואוניברסליסט איש העולם, פטריוט והומניסט, ציוני ואיש מחנה השלום, סוציאל־דמוקרט וליברל, בעל־חזון וריאליסט, מנהיג ציבור ולוחם בלא־חת למען שלטון החוק וזכויות האדם.

בעיתון הארץ מספר העיתונאי משה גורלי, כי כאשר הוצע בזמנו לחיים צדוק, היועץ החכם של שועי המדינה, להציג את מועמדותו למשרת ראש־הממשלה, שאל: "אבל מי יהיה הצדוק של צדוק >כראש־ממשלה<?" ובגליון ערב ראש־השנה של הארץ של 6 בספטמבר 2002, ברשימתו של יואל מרקום "על אנשי השנה וכל השאר" הוא כותב:

> איש המאה. חיים צדוק שהלך לעולמו באחרונה היה בשלב מסויים פייבוריט של מפא"י הוותיקה לראשות הממשלה. אך הוא סירב בתוקף בטענה שאיננו מתאים להיות ראש הממשלה. אילו כל מי שלא התאים היה נוהג כמוהו, קרוב לוודאי שהמדינה הייתה נראית אחרת בערב ראש השנה הזה.

ואני מוסיף: לו נהג חיים צדוק אחרת ולא סירב להצעה להיבחר לראשות־הממשלה, יש להניח שבאמת היינו נראים אחרת בערב ראש־השנה האחרון.

חיים צדוק הלך לעולמו שבע ימים ופעלים, זקוף־קומה, תקיף, נמרץ, כשמחשבתו בהירה, הגיונו צלול ודיבורו נחרץ, כבימים ימימה.

יהי זכרו ברוך.

nevo.co.il

צוק איתן

משה נגבי*

יהיו שיאמרו, כי תרומתו המכרעת של חיים צדוק לשלטון החוק ולתולדות המשפט בישראל היתה בחג השבועות תשל"ה, כאשר כשר־המשפטים בממשלתו הראשונה של יצחק רבין זימן אליו את פרופ' אהרן ברק ושידל אותו לנטוש את מגדל־השן האקדמי ולהחליף את מאיר שמגר בכהונת היועץ המשפטי לממשלה. אכן, היה זה מהלך נועז ובלתי־שגרתי: לראשונה הוצע להציב בראש התביעה הפלילית בישראל אדם אשר ניסיונו כפרקליט, בכלל, ובתחום הפלילי, בפרט, שאף לאפס.

אמנם, פרופ' ברק היה מוכר כבר אז כעילוי משפטי, ובחג העצמאות של אותה שנה אף זכה, והוא בן 39 בלבד, בפרס ישראל, אך תחום ההתמחות שלו - דיני שטרות וחברות - הותיר אותו אלמוני לרוב הישראלים. סביר להניח, שאלמלא היוזמה המקורית של צדוק והצלחתו המפתיעה לשכנע את הפרופסור התלוש והמרושל־למראה להמיר את הקריירה האקדמית השאננה והבטוחה בהימור על קריירה ציבורית בעין הסערה - ברק אף היה מתמיד באלמוניותו והמושגים השגויים במחלוקת "מבחן בוזגלו", "המהפכה החוקתית" ו"הכול שפיט" לא היו טובעים את חותמם הדומיננטי על המשפט והדמוקרטיה בישראל.

ובכל־זאת נדמה לי, כי מי שימקד את תרומתו של צדוק במהלך של מינוי ברק כשלעצמו לא רק שיעשה לו עוול בכך שיגמד את פועלו, אלא יחטיא את העיקר. העיקר איננו בעצם המינוי יוצא־הדופן ואף לא ביכולת המרשימה "לשווק" אותו לרבין החשדן, לממשלה ולציבור כולו, אלא במה שבא אחר־כך: בנכונותו של השר צדוק לגבות בנחישות את היועץ המשפטי הטירון גם כאשר מהלכיו עוררו מורת־רוח רבה, אף אצל שר־המשפטים עצמו.

בימים אלה, שבהם שוב מתמודד הבג"ץ בסוגיה הסבוכה של גירוש פלשתינאים, השופט ברק בוודאי נזכר שאלמלא צדוק, סוגיה זו היתה קוטעת את הקריירה הציבורית שלו בעודה באבה. במארס 1976 הוא אישר לגרש לאלתר שני רופאים מהשטחים, הגם שעתרו לבג"ץ, ובלי שאפשר להם להגיע לדיון בבית־המשפט. לאחר שבג"ץ הוקיע את הגירוש הנמהר, וגם התקשורת ביקרה אותו בארסיות, הרהר ברק בהתפטרות ורק גיבויו הנמרץ של השר צדוק - שגם נטל עליו את המשימה כפוית־הטובה לגונן בפורומים פוליטיים ותקשורתיים על היועץ - מנע ממנו לסגת לחיקה החם של האקדמיה. אך זה היה רק

* הכותב הוא הפרשן המשפטי של רשות השידור ומרצה בכיר באוניברסיטה העברית. הדברים התפרסמו בגלובס (18.8.2002).

nevo.co.il

ה"פרומו" הצנוע לגיבוי ההירואי ששר־המשפטים צדוק עתיד עוד לתת ליועץ המשפטי ברק - גיבוי שבזכותו ייזכר חיים צדוק לדורות כמופת נדיר להעדפתם של ערכי שלטון החוק על־פני אינטרסים פוליטיים.

בביוגרפיה שלה על השופט ברק (כבודו, הוצאת כתר< נעמי לויצקי מייחדת פרק שלם למערכת־היחסים בין ברק וצדוק. "אגרוף פלדה בכפפה של משי" - כך הגדיר באוזניה השר־לשעבר את אופיו הייחודי של פרופ' ברק. יש להניח, שכאשר "שלף" אותו מהאוניברסיטה העברית למשרד־המשפטים הוא היה מודע יותר למשי מאשר לפלדה. אך ערכיותו ותרומתו הסגולית של צדוק קיבלו ביטוי דרמטי ומכריע דווקא כאשר החל לבצבץ אגרוף־הפלדה ולהלום מהלומות קטלניות בסביבתו הקרובה, הפוליטית והאישית כאחת. כוונתי כמובן לחקירות השחיתות הגדולות שיזם, ניווט וניהל פרופ' ברק נגד אישי־צמרת במפלגתו של שר־המשפטים. חקירות אלו הגיעו לשיאן בהתאבדות אחד הנחקרים, השר אברהם עופר, ובפרישת ראש־הממשלה רבין, כאשר החליט היועץ ברק לנקוט הליכים נגד אשתו, לאה, בפרשת חשבון הדולרים של בני הזוג.

החקירות הללו הציבו את השר צדוק בפני מבחן ערכי עילאי, והוא עמד בו בהצטיינות מעוררת התפעלות. הימים היו ימי מערכת־הבחירות של 1977, שבה לראשונה הסתמן איום מוחשי על המשך שלטונה של תנועת־העבודה. לפוליטיקאי ממולח כצדוק היה בוודאי ברור שהחקירות הנמרצות - ובעיקר הסיאוב שחשפו אצל עמיתיו לצמרת - יהפכו את האיום בתבוסה פוליטית לממשות וממילא יביאו את הקץ לא רק על שלטון מפלגתו, אלא על הקריירה השלטונית שלו־עצמו. בכל־זאת הוא השליך את נפשו הפוליטית מנגד וניצב כצוק איתן מול כל הפיתויים והלחצים לדבר על לבו של היועץ המשפטי להפסיק - או למצער להשהות עד לאחר הבחירות הגורליות - את מיצוי הדין. לויצקי מיטיבה לתאר כיצד, למרות חיבוטי הנפש שגרמו לו התאבדותו של השר עופר (שהיה שכנו לבית וחבר קרוב) ופדישת ראש־הממשלה רבין, לא רק שנמנע בעצמו מכל לחץ על היועץ, אלא הדף לחצים כאלה מצד הנחקרים וחבריהם, שהיו גם חבריו־שלו.

לימים תיאר צדוק אותם שבועות כ"תקופה הקשה ביותר" בחייו ובחיי שר־המשטרה דאז, שלמה הלל, אשר כמוהו גיבה את החוקרים. "נשכנו אז שנינו, הלל ואני, שפתיים" - סיפר צדוק בראיון לעיתונאית לאה ענבל - "וגזרנו על עצמנו אי־התערבות במהלך החקירה ובהליכים הפליליים שבאו בעקבותיה; היה ברור לי שאסור לי לחלוטין להתערב בגוף החקירה". כמה חסרה הראייה הערכית הצלולה הזאת בתקופתנו-אנו: פוליטיקאים חשודים ועמיתיהם מתנפלים השכם והערב על רשויות החוק כאשר הללו "מעזות" לטפל בצמרת השלטונית, והשרים המופקדים על רשויות אלה לא רק שאינם עומדים בפרץ, אלא לעתים מצטרפים בעצמם למשתלחים.

כאמור, תפקודו הערכי המופתי של צדוק כשר־המשפטים עורר, ועודנו מעורר, השתאות גם מקץ חצי־יובל שנים. אך האמת היא, שהוא לא הפתיע את מי שעקב אחר הקריירה הציבורית שלו מראשיתה. כבר כח"כ טירון בשנת 1962 הוא נקט עמדה נחרצת לטובת היועץ המשפטי דאז, גדעון האוזנר, כאשר זה סירב לקבל תכתיבים משר־המשפטים ד"ר דב יוסף. כבר אז הוא הוכיח, שהעיקרון והערך גוברים אצלו לא רק על השיקול

nevo.co.il

הפוליטי אלא גם על השיקול האישי. הוא יצא חוצץ בכנסת נגד ניסיונו של דב יוסף להתערב בשיקולי הדרג המקצועי במשרד־המשפטים, הגם שהיה מיודד עמו מאז התמחה במשרדו בשנות הארבעים.

על סמך אותה התנגדות ערכית לבחישה פוליטית בנושאים משפטיים צדוק הצעיר גם צידד - אף־על־פי שלא נמנה מעולם עם מקורביו של בן־גוריון - בעמדתו של "הזקן" שרק ועדה משפטית, ולא ועדת־שרים, רשאית לחרוץ דין לגבי האחראים לטיוח ולזיופים בצמרת הבטחונית בפרשת לבון.

וגם לאחר שדבקות בלתי־מתפשרת בעמדה הערכית האמורה הובילה, כאמור, לקץ הקריירה הפוליטית שלו, לא סטה ממנה צדוק והמשיך "לא לעשות חשבון" לצמרת מפלגתו. ביוני 1986 הוא תקף בחריפות את ראש־הממשלה דאז, שמעון פרס, על הדחת היועץ המשפטי פרופ' זמיר ועל "בישול" החנינה לבכירי השב"כ שסרחו בפרשת קו 300. "יום שחור לשלטון החוק" - כך הגדיר צדוק בהודעה פומבית את הניסיון הפוליטי לסכל את ההליך הפלילי שעליו ציווה היועץ זמיר, ולמלט את צמרת השב"כ מאימת הדין.

הפרישה מן הממשלה ומן הכנסת לא בישרה אצל צדוק פרישה ממעורבות ציבורית. במקביל לניהול משרד הפרקליטים המשגשג שלו(בין השאר הוא ייצג את השבועון טיים מול תביעת הדיבה שהגיש נגדו אריאל שרון במלחמת לבנון), הוא התנדב למילוי משרות ערכיות מובהקות, כמו נשיא בית־הדין המשמעתי של עורכי־הדין, סגן נשיא האגודה לזכויות האזרח ונשיא מועצת העיתונות.

העמדות שהשמיע צדוק בתוקף תפקידיו אלה אקטואליות לא־פחות מהמורשת שהנחיל כשר־המשפטים. בתחום ההגנה על זכויות האזרח הוא הדגיש, למשל, את הנזק הקשה שהכיבוש גורם לדמוקרטיה הישראלית: "לשלטון הישראלי המתמיד בשטחים" - התריע כבר באינתיפאדה הראשונה ב-1988 - "יש השלכות על שלטון החוק במדינה. אין שוויון בין המעמד והזכויות של הפלשתינים והמתנחלים. מושגי זכויות האדם בשטחים מעוותים וזה לא יכול שלא לחלחל לתוך גבולות הקו הירוק ולכרסם ביסודות המשטר הדמוקרטי שלנו".

כאשר נבחר לראשונה מבין שתי הקדנציות שלו בראשות מועצת העיתונות הוכיח חיים צדוק, כי כשם שלא התייראו למתוח ביקורת על ראשי־ממשלה כך לא ייחת מכרוני התקשורת, הגם שהללו מממנים את פעילות המועצה. כבר בראיון הראשון שלו בתפקיד הוא התריע, ש"השאלה הגדולה היא האם עורכים ומו"לים מושפעים ומשפיעים על העיתונאים והפובליציסטים, והאם הם מונעים פירסומים בגלל אינטרסים כלכליים". ואכן צדוק היה מן הראשונים אצלנו להבין, שהאיום על חופש העיתונות (ובעיקר חופש העיתונאי) איננו רק מהשלטון, אלא גם (ולעתים בראש־ובראשונה) מן הגורמים הכלכליים השולטים במישרין או בעקיפין בתקשורת. תקנון האתיקה החדש שקיבלה מועצת העיתונות בתקופת נשיאותו, ב-1996, משקף את התובנה הזאת. הוא אוסר במפורש על המו"לים לערב אינטרסים כלכליים במתפרסם בעיתון ומחייב אותם לחשוף בעיתון עצמו את מכלול השקעותיהם והאינטרסים המסחריים שלהם.

משהתברר שהמו"לים פשוט "מצפצפים" על הוראות התקנון, לא נרתע חיים צדוק מליזום חקיקה נגדם. היתה לי הזכות להשתתף בוועדה בראשותו שהמליצה (בספטמבר

nevo.co.il

1997) לעגן בחוק את חובת המו"ל לפרסם בעיתונו הצהרה מלאה על כל האינטרסים הכלכליים שלו ולהסמיך את בית־המשפט להפקיע את השליטה בעיתון ממו"ל שהורשע בעבירה שיש עמה קלון. אלא שכאשר הגישו שתי ח"כיות אמיצות - זהבה גלאון ותמר גוז'נסקי - את הצעת החוק הזאת לכנסת, התברר שלא שרדו שם הרבה פוליטיקאים ערכיים כצדוק. רק 14 ח"כים העזו לתמוך בחקיקה שתפגע במו"לים ושתמנע מפושע לנהל עיתון. יותר מ־50 הצביעו נגד, והשאר פשוט נעלמו מהמליאה...

חיים צדוק הוא מהמשפטנים היחידים אצלנו שדחו הצעה לכהן כשופט בבית־המשפט העליון. כאשר הציעו לו - בעקבות המהפך של 1977 - הנשיא דאז של בית־המשפט העליון, ד"ר יואל זוסמן, ושר־המשפטים, שמואל תמיר, להיות לפוליטיקאי הראשון החוצה את הקווים לרשות השופטת, הוא התלבט, אך לבסוף השיב בשלילה. הסיבה: רצונו להמשיך בפעילות ציבורית אינטנסיבית, שאיננה אפשרית לשופט ואף לא לשופט בדימוס. בהיותו בן 80, הביע בראיון עיתונאי את שאיפתו להמשיך להיות פעיל במישור המקצועי והציבורי: "לא אתחיל לדוג" - הבטיח למראיינת. עם זה חשש ממצב שהגיל יפגע בכישוריו: "אני מוטרד לעתים קרובות מהשאלה האם אדע אל־נכון מתי לסגת מכל אותן פעילויות שאני מוקף בהן. איך אדע מתי הגיע הרגע שבו עלי להסתלק מתחומי פעילותי השונים. אני מוטרד מהאפשרות שאנשים יתחילו להתלחש סביבי ולשאול מה הוא בעצם עדיין עושה כאן".

זה לא קרה לו. האנשים שמסביבו לא התלחשו "מה חיים צדוק עדיין עושה כאן", אלא המשיכו ליהנות מעצתו הנבונה ומכישוריו המשפטיים המעולים עד שלבו בגד בו בשבוע שעבר. עם מותו איבדו הדמוקרטיה והחברה בישראל משפטן ואיש־ציבור מן הזן הערכי הנכחד.

nevo.co.il